

сурсов. Особенно велика роль государства в двух самых важных сферах человеческого капитала - в образовании и охране здоровья.

Методы экономической оценки эффективности инвестирования в человеческий капитал используются на стадиях:

-принятия решения о целесообразности инвестирования именно в человеческий капитал или об альтернативном использовании средств;

-оценки эффективности капиталовложений в результате получения фактической отдачи от инвестирования в человеческий капитал.

Оценивая человеческий капитал, можно отметить, что он прочно интегрирован в структуру современного производства и корреспондируется с другими факторами хозяйственного процесса. Соответственно, инвестиции в человеческий капитал продуктивны лишь тогда, когда они подкреплены размером инвестиций в современные технологии, организацию производства и коррекцию его институциональных параметров.

Если такое подкрепление не обеспечено, человеческий капитал, если он действительно сформировался в ходе инвестиционного процесса, просто уходит из экономической системы туда, где он находит адекватные условия для своего приложения. Поэтому ситуация с инвестированием развития человеческого капитала в современной мировой экономике не однозначна.

Литература

1. Кроссет Б. Народонаселение мира в 2010 году / Фонд ООН в области народонаселения. - 2011. - 124 с.

МЕҲНАТ РЕСУРСЛАРИ СИФАТИНИ ОШИРИШ ИНСОН КАПИТАЛИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ОМИЛИ СИФАТИДА (ХХР ТАЖРИБАСИ)

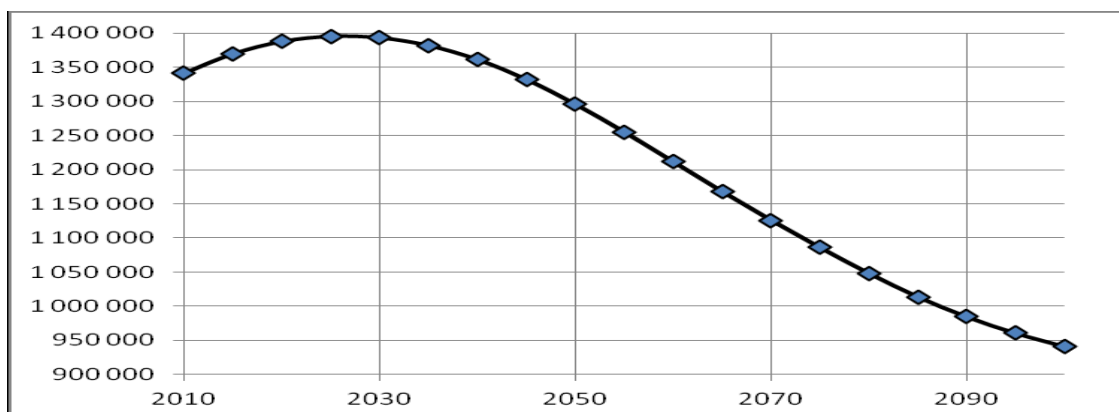
**Муминов Н.Г. - и.ф.н., доцент,
Рахматов И.Х. – бакалавр**

Мирзо Улузбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети

Таҳлилий маълумотларга кўра бугунги кунда меҳнат ресурсларнинг сони бўйича Хитой дунёда биринчи ўринни қўлга кирит-

ганлиги бутун дунё мутахассис ва иқтисодчиларнинг эътиборини ўзига жалб қилган. Унинг асосий сабаби Хитой бугунги кунда бундай салоҳиятга эга ҳолатида 30, 50 ва қолаверса 100 йилдан сўнг Хитойнинг меҳнат ресурсларининг сифати қандай даражада бўлишини башоратлаш ва Хитойнинг ушбу салоҳияти жаҳон иқтисодиётининг истиқболда ривожланишига қандай таъсир кўрсатиши бўйича жуда кўплаб баҳслар ва тахминлар билдирилмоқда.

Албатта, бугунги кунда аксарият мутахассислар томонидан истиқболда иқтисодий ривожланиш жараёнлари таҳлил қилинади ва унда бевосита демографик кўрсаткичларга таянилади, яъни айнан инсон омили ва ресурслари барча иқтисодий ўзгаришларни амалга оширади. Бу борада Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ)нинг мутахассислари томонидан ҳам деярли дунё бўйича барча мамлакатларнинг истиқболда демографик кўрсаткичлари таҳлили амалга ошириб келинмоқда ва улар ичида Хитойнинг кўрсаткичлари ҳам таҳлил қилинган (1-расм).

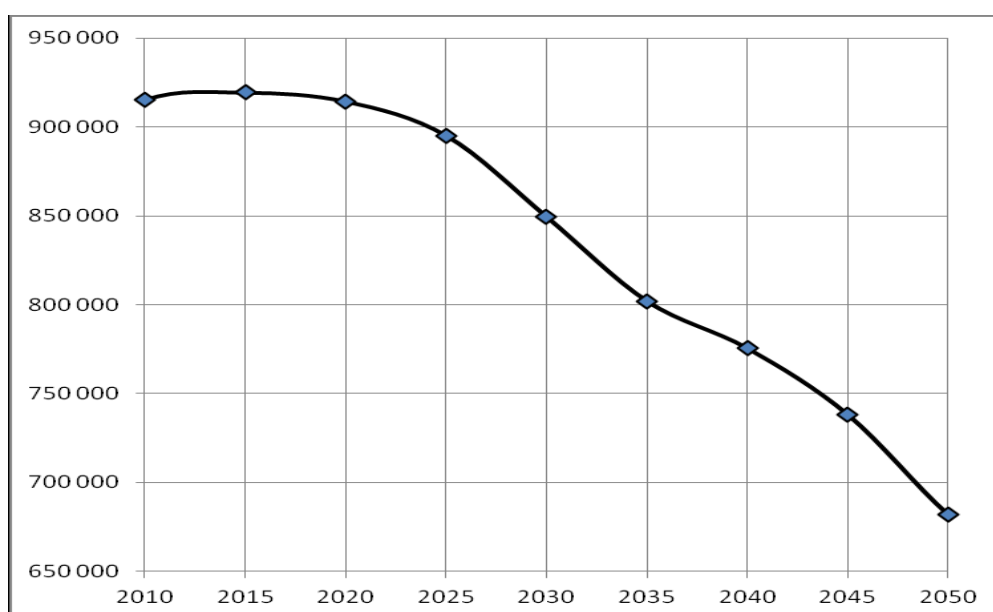
1-расм. БМТнинг ўртача тахминларига кўра 2100 йилга қадар Хитой аҳолисининг динамикаси (минг киши ҳисобида)[1]

1-расмда келтирилга маълумотларга кўра 2100 йилга қадар мутахассислар томонидан Хитой аҳолисининг ўсиш тенденцияси эмас балки аксинча пасайиб бориш тенденцияси тахмин қилинмоқда. Бу ўзгаришлар бир қатор омиллар таъсирида рўй беради. Улар қаторида Хитой ҳукумати томонидан фаол амалга ошириб келинаётган “Битта оила – битта бола” сиёсати кўрсатилмоқда. Бунинг сабаби шундаки, Хитой ҳукумати томонидан айнан ушбу сиёсатнинг ўзгартирилмаслиги шундай оқибатга олиб келиши мумкинлиги ва истиқболда шу каби кўрсаткичлар кутилиши мумкинлиги келтирилган [1].

Албатта, аҳолининг ўсиш ёки пасайиб бориш тенденцияларидан келиб чиққан ҳолда истиқболда мамлакатнинг меҳнат ресурслари бўйича тахминларни амалга ошириш имконияти вужудга келади, шу жумладан меҳнат ресурсларини сифатини ошириш борасида чора-тадбирлар мажмуи ҳам шакллантирилади.

Шунингдек, ушбу БМТнинг мутахассислари томонидан ҳам амалга оширилган демографик кўрсаткичлари асосида меҳнат ресурсларининг ўсиб бориш ёки пасайиш тенденцияси кузатилган ва тахмин қилинган. Тадқиқот ва тахминларга кўра мутахассис қадарларни 2050 йилга динамикаси шакллантирилган (2-расм).

2-расмда келтирилган маълумотларга кўра, 2010 йилдан то 2050 йилга қадар Хитойнинг меҳнат қобилиятига эга бўлган аҳолининг, яъни 15 ёшдан 59 ёшгача бўлган аҳоли инobatга олинган ҳолда таҳлил қилинган. Албатта, юқорида таъкидланганидек, меҳнат ресурслари суръатининг ўсиши ёки пасайиши бевосита аҳолининг сонига боғлиқ бўлади ва бу борада БМТнинг мутахассислари томонидан ҳам айнан 1-расмда келтирилган маълумотларга таянган ҳолда 2050 йилга қадар Хитойда меҳнат ресурсларининг пасайиб бориш тенденцияси ушбу мутахассислар томонидан тахмин қилинган.

2-расм. БМТнинг ўртача тахминларига кўра 2050 йилга қадар Хитойнинг меҳнатга қобилиятли аҳолисининг динамикаси (15-59 ёшдагилар бўйича минг киши ҳисобида) [1]

Албатта, ушбу тахминларга таянган ҳолда таъкидлаш мумкинки, аҳолининг ўсиб бориш тенденциясига таянган ҳолда

истикболда меҳнат ресурслари сифатини ошириш бўйича давлат томонидан тегишли истикболли режалар амалга оширилиши режалаштирилади. Ушбу борада меҳнат ресурсларининг истикболда тахмин қилиниши ҳам мазкур режанинг шакллантирилишига бевосита хизмат қилиши лозим.

Хитой мутахассислари томонидан билдирилган фикрларга кўра Хитойнинг меҳнат бозори ва меҳнат ресурсларининг сифат кўрсаткичини жадал яхшилаш учун бир қатор йўналишларнинг ривожланишига жиддий эътибор қаратиш лозимлиги таъкидлаб ўтилди ва улар қуйидагиларда ўз аксини топган, жумладан:

- урбанизация жараёнларини тезлаштириш;
- ижтимоий кафолатлар тизимини ривожлантиришни такомиллаштириш;
- доимий турар жойга рўйхатга ўтказиш тизими такомиллаштириш;
- таълим тизимини ислохатларини доимо амалга ошириш;
- пенсия ёши бўйича амалга оширилаётган ислохатлар;
- Хитойнинг ЖСТга аъзо бўлганидан сўнг, меҳнат ресурсларининг сифатини ошириш борасидаги ислохатлар.

1. Урбанизация жараёнларини тезлаштириш.

Меҳнат ресурсларининг сифатига таъсир қилаётган урбанизация жараёнларининг жуда секин ривожланаётганлиги [2]. Бунда асосан шаҳар шароитларига аксарият қишлоқлардан шаҳарларга кўчиб ўтган меҳнат ресурсларининг бўлган талабининг юқорилиги билан изоҳланиши мумкин.

2. Ижтимоий кафолатлар тизимини такомиллаштириш.

Бу борада мутахассислар ҳам ўз салбий фикрларини билдирмоқдалар. Уларнинг эътирозларига кўра, Хитойда ханузгача ижтимоий кафолатлар тизими яхши ривожланмаган алоҳида таъкидланган. Бу борада ижтимоий муҳофаза қилиш асосан шаҳар аҳолисига қаратилган бўлиб, қишлоқ аҳолисига деярли жорий қилинмаган [2].

3. Доимий турар жойга рўйхатга ўтказиш тизими такомиллаштириш. Бунда шаҳарда доимий ва вақтинчалик рўйхатга қўйиш масалалари кўтарилган. Яъни бугунги кунда қишлоқ меҳнат ресурсларининг шаҳарга иш қидириб ўтиши ва бунинг мунтазам равишда тинимсиз ўсиб бориши тенденцияси мавжуд бўлиб ҳукумат томонида ушбу омилларга кам эътибор берилаётганлиги таъкидланган [2].

4. Таълим тизими ислоҳатларини доимо амалга ошириш.

Таълим ресурсларининг номутаносиб тақсимланганлиги ҳам бир омил сифатида кўрилмоқда, жумладан, қишлоқ ҳудудларига нисбатан шаҳар ҳудудларида таълим муассасаларининг сони юқорилиги ҳам таъсир кўрсатаётганлиги. Бу борада шаҳарда таълим бераётган ўқитувчилар ва қишлоқ таълим муассасаларида таълим бераётган ўқитувчиларнинг ойлик маошларида ҳам катта тафовутлар борлиги алоҳида таъкидланмоқда [2].

Умуман олганда мавжуд кўрсаткичларни таҳлил қиладиган бўлсак, 2013-2014 йиллар ичида таълим тизимига давлатнинг харажатлари ЯИМнинг 4,3 фоизини ташкил қилганлигини гувоҳи бўламиз. Бу кўрсаткич эса, аксарият ривожланган давлатлар кўрсаткичи қаторидаги кўрсаткич ҳисобланади. Шунингдек, мутахассислар томонидан ижтимоий ҳимоя билан боғлиқ муаммони кўрадиган бўлсак ҳам 2013 йилда Хитойда ЯИМнинг 5,6 фоизи ажратилганлигининг гувоҳи бўламиз (1-жадвал). Албатта ушбу кўрсаткичлар Хитойнинг иқтисодий кўрсаткичлари учун жуда катта сон кўрсаткичларида кўриниши мумкин, ҳаттоки кўп иқтисодиёти ривожланаётган давлатларда бундай кўрсаткичлар ҳам кузатилмайди. Ўз навбатида Джини коэффиценти ҳам 0,469ни ташкил этгани жуда ёмон кўрсаткич эмаслигидан далолат беради.

1-жадвал

Хитойнинг иқтисодий ва ижтимоий кўрсаткичлари [3;С.11-12]

	Йиллар	Кўрсаткичлар
Аҳоли жон бошига ЯИМ (жорий нархлар/ млрд. АҚШ доллари)	2014	7595
Таълим соҳасига давлатнинг харажатлари (ЯИМга нисбатан %)	2013	4,3
Соғлиқни сақлаш соҳасига давлат харажатлари (ЯИМга нисбатан %)	2013	5,6
Джинни коэффиценти	2014	0,469

Таълим тизимида мавжуд муаммоларнинг кўтарилганлиги табиий равишда унинг битирувчиларининг таълимдан кейинги даврда иш билан таъминланганлик суръатларини назорати ҳам муҳим ҳисобланади. Ушбу муаммо деярли барча ривожланган ва айниқса ривожланиб бораётган давлатларда мавжуддир, шу жумладан, Хитойда ҳам.

Таҳлилларга кўра ушбу муаммо Хитойнинг олий таълимида амалга оширилган ислоҳатлардан сўнг юзага келган. Бунда, олий маълумотга эга бўлиш имкониятлари кенг очиб берилганликда. Масалан, олий ўқув юртларига 2002 йилда 15 фоиз талаба ёшидаги ёшлар ўқишга киришган бўлишса, 2004 йилда уларнинг кўрсаткичи 19 фоизни ташкил этган, 2007 йилга келиб уларнинг сони 23 фоиз ва 2009 йилда 24,2 фоизни ташкил этган, яъни ушбу йили жами 20 млн. ёшлар олий ўқув юртларига киришган. Бу кўрсаткич дунё бўйича бошқа давлатларга нисбатан энг юқори кўрсаткич эканлигини кўрсатади. Бунинг натижасида мутахассисларнинг хулосаларига кўра Хитойнинг меҳнат бозори жуда катта ҳажмдаги меҳнат ресурслари оқимида дуч келган. Ўз навбатида бунга мутаносиб равишда Хитойнинг меҳнат бозори ушбу меҳнат ресурсларини тўлиқ янги иш ўринлари билан таъминлаш имкониятига эга бўлишмаган.

Муаммонинг яна бири шундаки, ёшлар олий ўқув юртларини тамомлагандан сўнг ўзларининг соҳалари бўйича ишлашлари лозим бўлган бўлса, амалда бунинг акси юзага келган, яъни улар ишлаши лозим бўлган корхоналарда бўш иш ўринлари мавжуд бўлмаган.

5. Пенсия ёши бўйича амалга оширилаётган ислоҳатлар.

XX аср ўрталаридан илк бора, яъни 1950 йиллардан бери, Хитой ҳукумати томонидан пенсия ёшини кўтариш тўғрисида чоратадбирлар амалга оширилмоқда, бунинг сабабларидан бири шундаки, иқтисодий фаол аҳолининг сони камайишини қисқартиришга қаратилгандир. Ҳукумат вакилларининг сўзларига кўра, яъни Хитойнинг меҳнат ресурслари ва ижтимоий ҳимоя қилиш вазирининг ўринбосари Ху Сяои, ушбу ҳолат аста-секинлик билан, яъни босқичма-босқич амалга оширилади. Бугунги кунда пенсия муддати аёллар учун 50 ёшдан бошланади, эркакларнинг асосий қисми учун 60 ёшдан бошланади ва бу ҳолатда ўртача яшаш даври 77-72 ёшни ташкил этмоқда.

Вазирликнинг таклифига кўра 2016 йилнинг иккинчи ярмидан ушбу чора-тадбирларнинг амалга оширилиши бошланиши режалаштирилган ва уларнинг тахминларига кўра 2045 йилга келиб 65 ёшгача етказиш мўлжалланган. Шунингдек, тадқиқотларга кўра ушбу чора-тадбирлар 93% аҳолига жуда ёқмаган ва қаршилиқлар билан қабул қилинган.

Шунингдек, Блумберг агентлигининг хабар беришича, ҳукумат томонидан ушбу чора-тадбирлар жадаллаштирилиши режалаш-

тирилмоқда ва 2020 йилга келиб аёллар 55 ёшдан ва эркаклар 65 ёшдан пенсияга чиқишлари режалаштирилган. Айнан ушбу чоратадбирлар ҳисобига меҳнатга лаёқатли аҳолининг қисқариши олдини олиниш мумкин.

Пенсия ёшини ошириш бўйича яна бир гуруҳ мутахассисларнинг фикрларига кўра бу энг мақбул йўл ҳисобланади, чунки туғилишни қисқартиришга нисбатан пенсия ёшини кўпайтириш афзалроқ сабаби биринчиси меҳнат бозорига бевосита таъсир кўрсатади.

Сўнгги йилларда Хитойда меҳнат ресурсларнинг сифатини оширишга катта эътиборлар қаратилмоқда. Ушбу ҳолатда асосий ривожланиш инсон ва инсоннинг эҳтиёжлари, талаблари ва аниқ қизиқишлари намоён бўлмоқда. Маълумки, Хитойнинг энг катта меҳнат ресурслари уни жаҳон меҳнат бозорида пешқадамга айлантирган ва шу билан бирга мамлакатнинг демографик ҳолати ҳар доим биринчи масалалар қаторида бўлиб келган.

Аммо меҳнат ресурсларининг сифати ва меҳнат ресурслардан оқилона фойдаланиш кўрсаткичлари доимо паст бўлиб келган. Масалан, мутахассисларнинг фикрига кўра катта ёшдагилар орасида саводсизлик даражаси 19%ни ташкил этган бўлса, талабаларнинг улуши 6%ни ташкил этган. Шунинг учун Япония, Жанубий Корея мамлакатларига нисбатан меҳнат ресурсларининг сифати нисбатан паст кўрсаткични ташкил этган. Албатта ушбу ҳолат нафақат иқтисодиётнинг ривожланишига тўсқинлик қилган, балки, самарасиз меҳнат ресурсларини кўрсаткичини ўсишига олиб келган таркибий ўзгаришларга ҳам таъсир қилиниши ва натижада ишсизликнинг ошишига олиб келади.

6. Хитойнинг ЖСТга аъзо бўлганидан сўнг, меҳнат ресурсларининг сифатини ошириш борасидаги ислохатлар.

Мутахассисларнинг эътирофларига кўра, Хитойнинг ЖСТга аъзо бўлганидан сўнг меҳнат ресурсларида ижобий сифат ўзгаришлар ҳам кузатилган. Лекин шунга қарамадан сифатли меҳнат ресурсларини жалб қилиш бўйича ҳам тўлиқ ечимини топмаган масалалар ва қийинчиликлар ҳам мавжуд. Ҳали хануз малакасиз меҳнат ресурсларининг аксарият қисми қишлоқ ҳудудларида жойлашган. Масаланинг ижобий жиҳатлари шундан иборатки, корхоналар ўртасида сифатли меҳнат ресурсларини ишга жалб қилиш бўйича рақобатнинг кучайганлиги кузатилади ва айниқса замонавий компьютер технологияларидан фойдаланиш

имкониятига эга бўлган ходимларга талаб юқори даражада ва бунга мос равишда, мутахассисларнинг таъкидлашларича компьютер технологияларини биладиган ходимларнинг маошлари икки ва уч баробат миқдорида ошганлиги кузатилади.

Шу билан бирга мутахассисларнинг эътирофларига кўра, Хитойнинг ЖСТга аъзо бўлганидан сўнг сифатли меҳнат ресурсларининг бошқа юртлардан қайтиб келиш ва уларни жалб қилиш тенденцияси кузатилмоқда. Шунингдек юқори технологик тармоқларига бўлган инвестиция оқимлари ортиб бориши кузатилмоқда ва ўз навбатида компаниялар ҳам сифатли меҳнат ресурсларини сақлаб қолиш ва уларни рағбатлантириш масалалари кенг кўриб чиқилмоқда. Шунингдек компаниялар томонидан ишчиларнинг соғлиғини сақлаш ва уларнинг меҳнат хавфсизликларига ҳам катта эътибор қаратмоқдалар. Бу эса Хитойнинг аксарият корхоналарида корпоратив маданиятнинг тобора ривожланаётганлигидан далолат бермоқда.

Адабиётлар

1. Коротаева А.В., Исаев Л.М. К прогнозированию динамики трудовых ресурсов КНР // Аналитический материал. 2013 г. С. 353. (Анализировано на основе UNPopulationDivision 2013.

2. Чу Яньхун. Особенности и противоречия развития трудовых ресурсов в Китае // Наука. 2012. С. 66-67.

3. БРИКС. Совместная статистическая публикация. 2015; Бразилия, Россия, Индия, Китай, ЮАР/Росстат. –М.: ИИЦ. 2015. С.20.

ИНСОН КАПИТАЛИНИНГ ИҚТИСОДИЙ САЛОҲИЯТИНИ БАҲОЛАШ УСЛУБИ

**Кариева Л.С., катта ўқитувчи
Абдусаматов И., Абдусаматов У., бакалавр**

Тошкент давлат техника университети

Инсон иқтисодий субъект сифатида икки қобилятга эга ҳисобланади: инсоннинг меҳнат қобиляти ва инсоннинг тадбиркорлик